

В І Д Г У К
офіційного опонента – кандидата юридичних наук, доцента
Павлової Наталі Валеріївни
на дисертацію
СЕМОТЮК СОФІЇ ДМИТРІВНИ
на тему:
**«МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ ДОКАЗУВАННЯ ЗА УЧАСТЮ
НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПОТЕРПІЛОГО В ДОСУДОВОМУ
РОЗСЛІДУВАННІ»,**
поданої на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081
«Право», галузь знань 08 Право

Вивчення представлених Семотюк Софією Дмитрівною матеріалів дисертації дають підстави стверджувати, що нею проведений ґрунтовний юридичний аналіз теми, яка є однаково актуальною як для розвитку теорії кримінального процесу, так і в практичному вимірі, сформульовані достатньо змістовні висновки і пропозиції, що виносяться на захист.

Дана дисертація виконана з *актуальної проблеми*, що останнім часом привертає до себе увагу вчених. Питання, що охоплені предметом дослідження, мають непересічне значення як для науковців при розробці теоретичних основ процесу доказування, так і для практичних працівників при оцінці доказів на досудовому провадженні. Комплексно дослідивши проблематику, дисертантка робить акцент на необхідності вдосконалення законодавства, що регламентує низку норм, пов'язаних із збиранням доказової бази під час досудового розслідування. Вищезазначене повною мірою підтверджує важливе значення дослідженого напрямку як в науковому плані, і для правоохоронної практики.

Методологія дослідження ґрунтується на використанні апробованої системи методів та методик. Постановка завдань, визначення об'єкту, предмету та мети наукового пошуку цілком відповідає загальним вимогам. Авторка уміло провела порівняльні дослідження, обґрунтовано наводить у своїй праці історичні посилання та пропонує в контексті аргументації висновки, підготовлені за результатами проведеного наукового аналізу. В роботі враховано чинне національне законодавство.

Теоретичні висновки зроблено на широкій основі результатів ряду галузей знань. *Емпіричну основу* дослідження становлять результати аналізу судово слідчої практики, дані узагальнень судових рішень, які містяться в Єдиному державному реєстрі судових рішень, дані офіційної статистичної звітності 28 Офісу Генеральної прокуратури та МВС України за 2022–2025 рр. за темою дослідження; результати вивчення 218 кримінальних проваджень і результатів аналізу 386 обвинувальних вироків за участю потерпілих дітей (Вінницька, Донецька, Дніпропетровська, Запорізька, Київська, Кіровоградська, Львівська, Одеська, Полтавська, Тернопільська, Харківська, Черкаська, Чернівецька та м. Київ); зведені результати опитувань 248 респондентів (слідчих, дізнавачів, працівників ювенальної превенції). У роботі також було використано особистий досвід автора на посаді слідчого в Чернівецькій області.

Обсяг використаних у роботі бібліографічних джерел забезпечує належний рівень її інформативності.

В дисертації комплексно опрацьовано широке коло важливих для розвитку сучасної науки положень, зроблено ряд теоретичних узагальнень та визначень, запропоновано нові підходи та авторське бачення шляхів подальшого удосконалення процесу доказування.

До вагомих здобутків дисертантки, насамперед, слід віднести:

– здійснено аналіз особливостей становлення та розвитку інституту моральних засад доказування у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого;

– визначено методологічні засади дослідження впливу моральних засад на процес доказування у кримінальному процесі за участю потерпілої дитини;

– здійснено науковий аналіз міжнародних стандартів здійснення доказування за участю неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні;

– описано та систематизовано гарантії забезпечення прав неповнолітнього потерпілого у кримінальному провадженні щодо виконання засад кримінального провадження;

– описано співвідношення моральних та правових засад у кримінальному провадженні за участю неповнолітнього потерпілого;

– визначено особливості та проблеми застосування моральних засад під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій за участю потерпілої дитини: огляду, допиту, пред'явлення для впізнання, освідчування та під час призначення/проведення експертизи.

Дисертантка влучно наголошує, що моральні засади є тим підґрунтям, що формує правові засади, які, своєю чергою, безсумнівно, є гарантіями будь-яких прав людини. Водночас будь-яка норма права не може не ґрунтуватися на тих переконаннях та суспільних сподіваннях, що притаманні певному етапу розвитку конкретної держави. Україні, на жаль, у зв'язку з військовими діями, з лютого 2022 року притаманне послідовне перетворення норм усіх галузей права на користь потерпілих осіб. Воєнний стан накладає свій відбиток на відносини, створює нові права та обов'язки учасників, зокрема, кримінального процесу. Моральні засади, як ніколи раніше, виступають тригером нових звершень. Саме під час воєнного стану, на етапі між минулим та майбутнім, авторитет моральних засад стає очевидним. У зв'язку з цим, сьогодні втілюється категоричний імператив, що полягає в апріорному, універсальному законі моралі. Першооснова такої моралі має загальний характер, тобто поширюються на всіх без винятку людей, а отже, має гуманістичне спрямування; існує лише один фундаментальний принцип: чинити так, аби завжди розглядати інших людей як цілі, а не як засоби. Такий принцип і є, власне, обов'язковістю, імперативом, командою і він є категоричним, тобто застосовується без винятків, у всіх випадках, місцях і обставинах. Дисертантка вірно відносить морально-етичні засади права до гарантій реалізації прав потерпілих дітей і вважає, що мораль як база для поєднання нормативно-правового та діяльнісного підходів є визначальною.

Вагомим здобутком дисертантки є удосконалення системи етапів протидії дискримінації щодо потерпілих неповнолітніх у кримінальному провадженні, що полягає, зокрема, в оцінці фактів, установленні причин та умов, що сприяли вчиненню кримінального правопорушення, виявленні інтересів (потреб) сторін,

впровадженні альтернативних домовленостей та реалізації можливих «здорових» відносин.

В ході юридичного аналізу дисертантка доходить висновку, що для потреб кримінального процесу щодо спілкування з дитиною потерпілою, можливо виділити три складники, про які варто пам'ятати та враховувати під час досудового розслідування, щоб не зашкодити дитині ще раз (перший раз шкода була завдана кримінальним правопорушенням щодо неї): варіабельність індивідуального вікового психологічного розвитку; існування кризових вікових періодів, для кожного з яких відбуваються свої особливості; симптоми, схильності та особливості поведінки потерпілої дитини, які повинні викликати настороженість та привести її до психолога.

У роботі наведено низка судових рішень, що сприяють зміні вектора в державі на користь потерпілих дітей та захисту їх ментального здоров'я. Відповідно, посилено роль психолога під час проведення процесуальних дій за участю неповнолітнього потерпілого.

Певним елементом новизни є обґрунтування думки про необхідність внести зміни до ст. 27 КПК України щодо надання дозволу на проведення судового засідання в закритому залі, якщо це суперечить інтересам моралі, а також якщо в судовому засіданні бере участь потерпіла дитина. Дисертантка слушно підкреслює, що співвідношення моральних та правових засад кримінального провадження за участю неповнолітнього потерпілого відбувається у площині загального та спеціального. У роботі доведено необхідність допиту потерпілої дитини в судовому залі, адже саморефлексія та свідомість особи, що проводить допит чи спілкування – є важливою передумовою успішного інтерв'ю. Віддалена комунікація як одна з незлічених витрат помітно притупляє та приглушує багато непомітних чи слабко відчутних сенсорних (пов'язаних із чуттям, з органами чуття) сигналів, що притаманні «живому» спілкуванню.

Аргументованою є позиція про те, що участь неповнолітнього потерпілого у проведенні слідчого огляду пов'язана з підвищеним

стрес. Установлені законодавцем гарантії проведення слідчих (розшукових) дій за участю неповнолітніх потерпілих не завжди є ефективними у вирішенні питання запобігання вторинній віктимізації та психологічному захистові неповнолітніх потерпілих. Потрібне розроблення та закріплення цілої низки норм, спрямованих на зменшення негативного впливу кримінального судочинства на моральні чесноти, духовне та психічне здоров'я неповнолітніх учасників, зокрема потерпілих. Насамперед необхідно впровадити основний принцип надання психологічної допомоги неповнолітнім учасникам процесу, і особливо потерпілим, шляхом обов'язкового залучення до процесу спеціаліста у сфері вікової психології та педагогіки. Така підтримка вкрай необхідна неповнолітньому потерпілому саме під час проведення слідчого огляду. Цей принцип тісно пов'язаний із визначенням статусу спеціаліста в галузі вікової психології та педагогіки, покликаною реалізувати надання психологічної допомоги неповнолітнім учасникам. Як слушно зауважує дисертантка, на сьогодні кримінальний процесуальний закон не знає такого учасника як спеціаліст у галузі вікової педагогіки та психології, а використовує лише у різних ситуаціях два різних терміни – «педагог» і «психолог», без чіткого визначення процесуального статусу цих учасників кримінального провадження. Все це не дозволяє належним чином захищати інтереси неповнолітніх потерпілих. Як гарантії, спрямовані на мінімізацію негативного психічного впливу процесу на неповнолітніх потерпілих, повинні виступати й особливі правила проведення слідчого огляду за їх участю.

Увагу дисертантки спрямовано на тому, що крім правових положень, що визначають порядок та умови допиту неповнолітнього потерпілого, важливу роль відіграють і етично витримані правила поведінки з метою встановлення психологічного контакту, що завадить настанню комунікативного опору. Щодо забезпечення прав дитини дисертанткою запропоновано внести до норм КПК України положення про участь у допиті неповнолітнього педагога та психолога чи психіатра, незалежно від позиції слідчого, який визначає їх процесуальний статус. Ця вимога абсолютно відповідатиме морально-правовим критеріям

кримінальної процесуальної діяльності під час доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітнього потерпілого.

Аргументованою є позиція дисертантки щодо необхідності доповнення закону нормою, яка дозволяла б освідуваному неповнолітньому потерпілому, (або його представникам) заявляти клопотання про відвід понятих і спеціалістів від участі в проведенні освідування, пов'язаного з оголенням тіла, якщо є підстави вважати, що вони негативно ставляться до освідуваної особи й можуть розголосити обставини, що стосуються її особистого та сімейного життя. Разом із тим, визнано за наявності клопотання обстежуваного або його представників, про відвід слідчого з морально-етичних міркувань, доручити безпосереднє обстеження освідуваної особи лікарю.

Вірним є й акцент на тому, що моральна шкода, що завдається неповнолітньому потерпілому під час отримання зразків для порівняльного дослідження, необхідних для проведення судових експертиз, пов'язана з поширеними уявленнями про приниження гідності безпосередньо фактом вилучення зразків і пов'язаними з цим медичними маніпуляціями. Ця дія сприймається особою як щось образливе й принизливе, на що не можна не зважати. Тож рішення про вилучення зразків для порівняльного дослідження, має ухвалюватися слідчим із урахуванням конституційних гарантій прав і свобод неповнолітнього потерпілого.

Робота в цілому містить низку ґрунтовних висновків та обґрунтованих ідей.

Основні положення, висновки, рекомендації в повній мірі доведено дисертантом до широкої громадськості в опублікованих наукових працях. Викладені в дисертації основні положення дослідження є ідентичними. Результати проведеного дослідження вже частково знайшли своє втілення в практичній діяльності правоохоронних органів, що засвідчується відповідними актами про їх впровадження, а також можуть бути використані в науковій роботі, зрозуміло, в навчальному процесі юридичних навчальних закладів, а також в подальших наукових дослідженнях.

Зроблені автором наукові висновки є достовірними, аргументованими та належним чином обґрунтованими. Крім розглянутих вище, в роботі містяться й інші положення, висновки, рекомендації, які в сукупності і забезпечують цілісність проведеного дослідження, результати якого апробовано на науково-практичних конференціях та в повній мірі відображено у авторських публікаціях.

Основні положення, висновки та пропозиції, сформульовані за результатами дисертаційної роботи, відображено у чотирнадцятох наукових працях, зокрема в чотирьох наукових статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, а також у десятих тезах наукових доповідей.

Дотримання академічної доброчесності. Дисертаційне дослідження Семотюк Софії Дмитрівни «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні» включає результати власних досліджень здобувачки. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело, що свідчить про відсутність порушення академічної доброчесності.

Разом із тим, загальне позитивне враження про дисертацію не виключає наявності положень, які притягують світло полеміки. Тому, констатуючи наявність усіх необхідних для такого рівня наукової роботи моментів, слід відзначити, що вона містить деякі дискусійні, спірні або ж такі, що потребують додаткових уточнень положень.

1. На сторінці 96 дисертації зазначено, що для теорії кримінального процесу важливим є визначення нових морально-етичних засад кримінального провадження як гарантій захисту прав дітей. Першим серед них, на думку дисертантки, має бути принцип синергії, який полягає в об'єднанні зусиль не лише правоохоронних органів, а й інших органів державної влади із обов'язковим залученням психологів. Дисертантка слушно зазначає, що на сьогодні модель «Барнахус» та «Барнахус+» є однією з найбільш ефективних

дисертаційного дослідження, присвяченого моральним засадам доказування за участю неповнолітнього потерпілого на стадії досудового розслідування, доцільним було б більш детально висвітлити можливості застосування моделі «Барнахус».

2. У роботі автором запропоновано внести зміни до окремих положень Кримінального процесуального кодексу України, зокрема до статей 27, 485 та 487, що спрямовані на посилення гарантій захисту прав неповнолітніх потерпілих. Запропоновані положення загалом заслуговують на увагу та свідчать про прагнення автора удосконалити чинне кримінальне процесуальне законодавство. Водночас, на наш погляд, у роботі варто було б більш детально обґрунтувати узгодженість запропонованих змін із чинною системою кримінального процесуального права, а також розглянути можливі практичні наслідки їх впровадження, зокрема у контексті реалізації принципу гласності судового розгляду та балансу між правами учасників кримінального провадження.

3. Автор приділяє значну увагу міжнародним тенденціям захисту прав дитини у кримінальному провадженні, що свідчить про прагнення дослідити проблему в контексті сучасних підходів до забезпечення прав та інтересів неповнолітніх. Водночас у роботі могло б бути більш широко використано порівняльно-правовий аналіз, зокрема щодо досвіду окремих іноземних держав у забезпеченні прав неповнолітніх потерпілих під час проведення деяких слідчих дій, зокрема, допиту, пред'явлення для впізнання, а також під час судового розгляду кримінальних проваджень. Залучення такого аналізу дозволило б глибше розкрити особливості правового регулювання у різних правових системах, визначити найбільш ефективні механізми захисту прав дітей та оцінити можливість їх адаптації до національного законодавства України. Крім того, використання ширшого кола зарубіжних джерел і практики застосування міжнародних стандартів могло б ще більш переконливо обґрунтувати окремі пропозиції автора щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування.

4. На думку рецензента, під час висвітлення особливостей морально-етичних норм у кримінальному провадженні було б цікавим дізнатися наскільки воєнний стан у країні кореспондується з їх реалізацією. Чи відомі дисертантці випадки «викривлення» морально-етичних засад та їх списування на воєнний стан? Чи, навпаки, відомі зворотні дії – посилення морально-етичного змісту? Цікавою є точка зору дисертантки ще у зв'язку із тим, що авторка має особистий досвід ведення кримінальних проваджень за участю неповнолітніх, про що вона вказує у вступній частині роботи.

Перераховані, як і деякі інші зауваження мають дискусійний характер і, як на нас, складають підґрунтя до наукової дискусії під час захисту дисертантом свого дослідження і дадуть можливість проявити йому свій науковий потенціал та уміння вести наукову дискусію.

Таким чином, незважаючи на висловлені вище зауваження і побажання, та враховуючи викладені вище позитивні характеристики дисертації є підстави зробити висновок, що дисертація «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні» написана на солідному науковому і методологічному рівнях, з широким використанням загальної та спеціальної літератури, та має наукову цінність й практичну значимість.

Загальний висновок: дисертація Семотюк Софії Дмитрівни «Моральні засади доказування за участю неповнолітнього потерпілого в досудовому розслідуванні», представлена на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, цілісним, завершеним науковим дослідженням, у якому отримано науково обґрунтовані результати, що вирізняються новизною за своїм змістом та відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам, встановленим у Порядку підготовки здобувачів вищої освіти (наукових установах), затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 23 серпня 2016 року № 261 (із змінами і доповненнями від 3 квітня 2019 року № 283), наказу МОН України від 12 січня 2017 року № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами від 12 липня 2019 року) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової

спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44, а її автор – Семотюк Софія Дмитрівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Офіційний опонент

кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри правоохоронної діяльності
Університету митної справи та фінансів

Н. В. Павлова

Підпис Павлової Н.В. засвідчую:

Учений секретар вченої ради
Університету митної справи та фінансів
кандидат наук з державного управління, доцент

Т. В. Корягіна

